

حمید نطقی نین منظومہ لرینده تاریخی لیک و چاغداشلیق

• پروفیسور دوکتور اسمیرا فواد

ÖZET: Prof. Dr. Esmira FUAD, "Hamid Nutki'nin Manzûmelerinde Tarihîlik ve Çağdaşlık", *Varlıq: Üç Aylık Türk Dili, Edebiyatı ve Kültürü Dergisi*, İkinci Dönem, Sayı: 11 (Bahar 2018/1397), ss. 101-107

Güney Azerbaycan edebiyatının önemli kolu olan manzumelerdeki tarihîlik çağdaşlığın kesişmesi, okuyucunun gerçek hayat olaylarına tarihî-kronolojik süreklilikle inandırılmasına temel oluşturur. Yenilikçi şair Hamid Nutki bu süreklilikle kale aldığı "Tebriz" manzumesiyle büyük güce mutlak inanç duygularını okuyucuya aşılar. Karakteristik simalarla zengin olan "Tebriz", "Destan Ölmez" ve "Güneş" manzumelerinde tarihîlik ve çağdaşlık ilkelerinin karakteristik özelliklerini izleyebiliriz. "Tebriz" manzumesine şair üç bin yıllık muhteşem tarih yaşamış devrimler beşiği koca Tebriz'in tarihini varaklamakla başlar ve ağır yılların olaylarını art arda sıralar. Yakın ve uzak geçmişte gerçekleşen tarihî olaylar şaşırtıcı dikkat, doğal ve etkili anlatımla tasvir edilir.

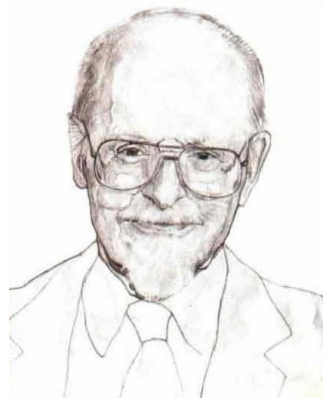
Açar Sözcükler: Hamid Nutki, Tarihîlik, Çağdaşlık, Yenilikçi Edebiyat, Tebriz, Güney Azerbaycan.

چکیده: پروفیسور دوکتور اسمیرا فواد، "منظومہ های حمید نطقی از منظر تاریخ و دوره معاصر"، *واریق: فصلنامه زبان، ادبیات و فرهنگ ترکی، دوره دوم، شماره ۱۱ (بهار ۲۰۱۸/۱۳۹۷)*، صص. ۱۰۷-۱۰۱.

تلاقی مسائل تاریخی و معاصر در منظومه‌ها که یکی از شاخه‌های مهم ادبیات آذربایجان جنوبی است، باور خواننده نسبت به تداوم تاریخی حوادث واقعی زندگی را تقویت می‌کند. حمید نطقی شاعر نوگرا در منظومه «تبریز» که بر اساس همین مداومت به رشته تحریر درآورده، احساس باور مطلق به قدرت بزرگ را به خواننده تلقین می‌کند. در منظومه‌های «تبریز»، «داستان نمی‌میرد»، «خورشید» که حاوی شخصیت‌های کاراکتریستیک فراوانی است، می‌توان ویژگی‌های کاراکتریستیک دوره‌های تاریخی و معاصر را رهیابی نمود. شاعر منظومه «تبریز» را با سیر در تاریخ باشکوه سه هزار ساله شهر باستانی و انقلابی تبریز آغاز کرده و حوادث سال‌های پر مشقت را به ترتیب به تصویر می‌کشد. حوادث تاریخی در گذشته دور و نزدیک با دقتی اعجاب‌انگیز و با بیانی طبیعی و تأثیرگذار افاده می‌گردد.

کلیدواژه‌ها: حمید نطقی، دوره‌های تاریخی، دوره معاصر، ادبیات نوگرا، تبریز، آذربایجان جنوبی

ادراکی حقیقتین و حیاتی فلسفه‌نین ادبیات اوچون واجیب اولان دینامیکی اؤزونده
سیستم‌لشدیرمه‌سی و بو منطیقی آردیجیللیغی عکس
انتدیرمه‌سی قوزئی آذربایجان ادبیاتیندا اولدوغو
کیمی، گونئی آذربایجان ادبیاتی اوچون ده

پروفیسور دوکتور

کاراکتریکدیر. گونئی شعرینده بو آردیجیللیق موجود عنعنیه صادق لیک پرنسیپلری نتیجه سینده باش وئریر. تاریخی لیک و معاصر لیک پرنسیپلری نین مشاهده اولونماسی ادبیاتین اوزل جهتلری نین بدیعی مندرجه سیدیر. آنجاق «بدیعی مدنیت هنج ده، همیشه تاریخدن آسیلی بیر فنومن دئییل. اونون اوزونه مخصوص، بدیعی تفکورون، استعدادین، ایلهمین امکان و سویه سیندن بهرله نین گلیشمه قانونا اویقونلوقلاری وار (افندی یف، ۲۰۱۱: ص. ۳).

قوزئی آذربایجان ادبیاتیندا اولدوغو کیمی، گونئی ادبیاتیندا دا پونما (منظومه) اساساً بدیعی مزیتلری، ادبی-بدیعی دگری، موضوع دایره سی، عنعنیه ی چیلیک، تاریخی لیک و معاصر لیک روحونون ایفاده سیله فرقلنیر و خصوصی اهمیت کسب ائدیر. معاصر لیک و تاریخی لیک پرنسیپلرینی اثرلرینده صنعتکار مهارتی ایله قوروپوب ساخالیان و بو پرنسیپلرله یازیب-یارادان شاعیرلرین ایلك اولاراق مترقی دوشونجه لر جارچیسى اولدوغو گورونور. چاغداش دور گونئی آذربایجان ادبیاتین نین نهنگ سیمالاری شهریارى، سهندى، سونمزى، حبیب ساهیری، اوختایى، هاشیم ترلانى، حمید نطقى، ساوالانى، منوچهر عزیزى هارایى و ب. مترقی دوشونجه لر جارچیسى کیمی تقدیم ائدنلر یانلیملرلار. چونکی کلاسیک-رومانتیک، کلاسیک-رنالیست شعرین مترقی عنعنلری ایله بدیعی اونسیتین سیخ باغلیلیغی اونلاری کولگه ده قویمامیش، ایدئولوژی مبارزملرله شرطلنن بیر ادبیات اوچون اونلارین بویوک دگر کسب ائتمه لری تثبیتلنمیشدیر. بو باغلامدا ۲۰-جی عصرین باشلانغیچیندا ایراندا باش وئریش خالق حرکاتینین، مشروطه انقلابی آدی ایله تاریخه یازیلیمیش اولاین دا از تأثیرى اولمایب.

مشروطه انقلابی ادبیاتین، اینجه صنعتین قارشیسیندا یئنی طلبلر قویموشدو. بو طلبلره اویغون اولاراق سوز اوستادلاری دورون مترقی دوشونجه لرینی معاصر لیک روحوندا ایدئالیزه ائتمه لی ایدیلر. یئنی یارادیجیلیق وظیفه لری، ایلك اولاراق شاعیرلرین ادبیاتا تاریخی لیک باغلامیندا گتیردیگی یئنیلیکلری تثبیتلهدی. سونرا ادبیاتدا یئنی یونتم و جریانلار یارانماغا باشلادی.

مشروطه انقلابی نین ادبیاتا گتیردیگی یئنیلیکلر گونئی ادبیاتینا یئنی ماهیت قازاندیردی. محمود آقا غنی زاده، میرزاده عشقی، ابوالقاسم لاهوتی، معجز شبستری، تقی رفعت، پروین اعتصامی، فرخی یزدی، واعظ کیوانی کیمی شاعیرلرین مترقی دوشونجه لر اوغروندا چارپیشماسی ایسه شعرده انسان سنورلیک، هومانیزم و مبارزلیک، عصیانکارلیق روحونون گولجلمه سینه زمین یاراتدی. محمد حسین شهریاردان اوزو برى، بیر سیرا گورکملی قلم صاحبلى نین - ع. فطرت، میر مهدى اعتماد، ح. ناصرى، م. محزون، ح. ساهیر، ح. نطقى، ب. آذراوغلو، داها سونرا ایسه علی توده، مدینه گولگون، حکیمه بلوری، هاشیم ترلان، میرزه حسین کریمی و باشقالاری، یارادیجیلیغیندا تاریخی لیک و معاصر لیک مستتتا اهمیت داشییان معیار کیمی سجه لندى. تکجه ثابت وضعیتلرده دئییل، خالق حرکاتین نین گنیشلنددیگی و ایراندا سیاسی رژیمین داها کسکین کاراکتر آدیغی واختلاردا بئله، گونئی شاعیرلری باشاریلی اولوردولار. استاد شهریارین «حیدر بابایا سلام» پونماسی (۱۹۴۶) میلی حکومتین چوکوشوندن سونرا یارانان سسسیزلیگی پوزدو، آنا دیلی و ادبیاتی ساحه سینده «سکوت بوزو» نو سیندیرماغا چوخ

حاللاردا لیریک پوئما حساب ائدیلن «حیدربابایا سلام» پوئماسیندا تاریخی‌لیک و معاصیرلیک ان یوکسک سویهده پوئتیک حلینی تاپیر. طبیعی، تکجه آذربایجان شعرینین دئییل، بلکه ده دنیا ادبیاتی خزینه‌سی‌نین ائشسیز اینجیلریندن حساب ائدیلن منظومه‌ده لیریک-ائپیک تصویرلرله یاناشی، تاریخی-اجتماعی مسئله‌لرین موجودلوغو آیدین درک اولونور، وطن‌پرورلیک، پارلاق هومانیزم و س. گنیش پلاندا عکس ائتدیریلیر. یاشادیغی جمعیتده عمومی فلاکتین اصیل سببینی شاعیر حاکیم دایره‌لرین عدالتسیرلیگینده گؤرور، اولکه‌ده صداقتلی و خالقینا دگر وئرمگی باچاران باریش سئور بیر لیدرین حاکمیت باشیندا اولماماسینا تأسوفله‌نیر:

حیدربابا، گؤیلر بوتون دومانندی،
گوتلریمیز بیر-بیریندن یامانندی،
بیر-بیریزدن آیریلمایین، امانندی،
یاخشیلیغی الیمیزدن آلییلار،
یاخشسی بیزی یامان گونه سالییلار!

(آذربایجان آنسیکلوپدیسی، ۱۹۹۳: ۱۶۴).

تاریخی حقیقتلرین بدیعی-پوئتیک سالنامه‌سینی یارادان شهریار یارادیجیلیغی محض بو باغلامدا چوخ یوکسک ادعالارلا کاراکتریزه ائدیلیلر. «حیدربابایا سلام» کیمی اؤنملی تاریخی-ادبی حادثه‌دن سونرا سهند، سؤنمز، ا. حداد، ساهیر، ه. ترلان، بارز، نابدل کیمی گوجلو سؤز اوستادلاری‌نین پوئتیک سسلری یئئیدن ائشیدیلیمگه باشلانندی و نتیجه‌ده گونئی آذربایجان ادبیاتینی فورمالاشدیراییله‌جک یئنی مترقی دوشونجیلی بدیعی اثرلر آرایا-عرصیه گلدی.

گونئی ادبیاتی‌نین اؤنملی قولو اولان منظومه‌لردهکی تاریخی‌لیکله معاصیرلیگین قووشوغو مؤلفین سوندا اوخوجونو رئال حیات حادثه‌لرینه تاریخی-کرونولوژیک آردیجیلیقلا اینانديرماسینا زمین یارادیر. یئنیلیکچی شاعیر حمید نطقی بو آردیجیلیقدا قلمه آلدیغی «تبریز» منظومه‌سی ایله اوخوجولارین قلبینده بؤیوک گوجه تاپینماق، مطلق اینام دوغولاری آشیلا یابیلیر. کاراکتریک سیمالارلا زنگین اولان «تبریز»، «داستان اولمز»، «گونش» منظومه‌لرینده تاریخی‌لیک و معاصیرلیک پرنسیپلری‌نین کاراکتریک خصوصیتلرینی ایزله‌یه‌یلیریک. «تبریز» منظومه‌سینه شاعیر اوچ مین ایلیک محتشم تاریخ یاشامیش انقلابلار بئشگی قوجا تبریزین تاریخی وارقلاماقلا باشلاپیر و آغیر ایلترین حادثه‌لرینی آردیجیل اولراق سیرالاییر. شهرین چپخیلماز وضعیتلرده نه قدر چتین گونلر یاشادیغینی، یاد ائلیلرین سالدیریلاری زامانی خاتن اللرین آذربایجان یوردونا، اونون پایتختی تبریزه نه قدر ضربه‌لر ووردوغونو و ان اساسی، سونرادان وضعیتین نسبتا یاخشیشماسی فاکتورونو منظومه‌ده بیر سیرا استقامت‌لر اوزره سیستم‌لشدیرمک مومکوندور. یاخین و اوزاق گنچمیشده باش وئرن تاریخی حادثه‌لر شاشیردیجی دقیقلیکله، طبیعی و تأثیرلی آنلاتیملار تصویر اولونور. فورما یئنی‌لیگی، فلسفی مضمونو و عمومی‌لشدیرمهلری ایله سئچیلن اثرده داخلی چکیشمهلر، قارشى‌دورمالار، فاکتورلر حاقیندا سؤیله‌نن هر بیر فیکیر اوخوجونون دا دقتینی همین

دۆردە باش وئرن حادثەلەرە و اونلارین دوغوردوغو سونوچلار یۇنلیدی. نهایت شاعیر قوجا تبریزین سماسیندا ۱۹۴۶-جی ایلده پارلایان آزادلیق گونشینی، خوشبخت انسانلارینی، توکنمک بیلیمین گۆزلیکلرینی، یام یاشیل باغلارینی، جنت مکانلارینی تصویر اندیر، آنجاق بو پارلاق گونشین باتدیغی مقاملاری دا اونوتمور:

میلاددان یئددی عصر اولدن
 یئددی عصر گنجه قدر،
 یاد انلرین، خائن اللرین
 اشغال و سوسه سینه،
 قارا انلرین سئل و زلزله سینه
 گرفتار ایدی.
 اورکلره غم دولدو
 تبریز، بیر کور کند اولدو... (ص. ۱۳۹)

نهایت، اثرین سونونا دوغرو شاعیر بؤیوک روح و عینادکارلیقلا اوخوجونو انقلابی مبارزهلرین اهمیتینه اینانديرماغا چالیشیر، تبریزین ۱۹۷۹-جو ایلده باش وئرمیش نۆبتی انقلابدا - ۲۹ بهمنده نیسیبى آزادلیغا چيخدیغینی نظمه چکیر:

انقلاب گونش کیمی
 قارائلیغا سون وئردی.
 بیزه باهار گتیردی.
 گننه اومید بوداغی غونچهلندی، گول آچدی،
 گننه گۆزل تبریز سۆزه گلدى، دیل آچدی... (نطقى، ۲۰۰۵:

(۱۴۱).

اثر سون درجه دوشوندوروجو نوتلارلا کۆکلەنیب و اوخوجو منظومه ایله تانیشلیقدان سونرا تبریزین هانسی عذاب-ادیتلره سینه گردیگینی آسانلیقلا درک اندیر. «تبریز» پونماسی ح. نطقى نین معاصرلرینه توتارلی بیر ایسماریجیدیر. شاعیر بلالی یوردونون و خالقى نین عصیرلر بویو باشینا گتیریلیمیش فاجعهلردن و بوراخیلان سهلردن نتیجه چيخارماغی، اؤرنک گۆتورمگی توصیه اندیر. چونکو «انسان اوچون بؤیوک درسلدن بیرى ده تاریخیدیر. آچ قاباغینا تاریخین صحیفهلرینی و اگر گۆردون کی، بیر واخت انسانلار بیر پارا ایشلرده سهو اندیلر، داخی سن همین سهوی ائتمه» (ممدلی، ۱۹۴۷): ۲۸۸). شاعیرین قوللار دونیاسی آفریقانین و اونون عذاب چکن خالقى نین آجیناجاقلى طالعیندن، جنوبی آمریکادا، زنجیلرین ایلك آزادلیق عصیانى نین وطنی اولان هائیتی-ده اسیر زنجیلرین رواج وئردیکلری انقلابین غلبه سیندن بحث ائدن «داستان اولمز» منظومه سی ده عینی منطیقین نتیجه سی کیمی اوخوجو تفکوروبنده تظاهر اندیر. تاریخین سرت اوینا توش گتیردیگی زنجیلرین یاشادیقلاری ایله اؤز خالقى نین یاشانتیلاری آراسیندا پاراللر گۆرن شاعیر محکوم خالقین بیر گون بوخولاردان قورتولماق اوچون آیاغا قالیب عصیان اندهجگی ضرورتینی «داستان اولمز» منظومه سینده قاباریق وئره بیلیب. اثرین باش قهرمانی ماقاندالین اولومو - دیری-دیری تونقالدا یانديریلماسی، طبیعی کی، وحشی خصلتلی صلاحیت صاحبلى نین بد عمللری ایله یازدیغی تاریخین

قانلی صحیفه لریندن بیریدیر. آما ماقاندال کیمی مرد، مبارز بیر قهرمانین اولومونه اونو یئتیرن توپلوم ایچریسینده کیمسه اینانمیر. شاعیر منظومه نین سونلوغوندا اوخوجونو ائله بو باغلامدا خوش گوروشلو نوتلارلا کؤکلهمیر:

بیر آرابیق ایلدیریملار شاخدیغیندا،
ائشیدیلدی بیر کوه نیلان کیشنمه سی.
هامی سوسدو...
جینگیلده دی قولاقلاردا «او» نون سسی.
هر کس بیلدی:

او تۆرنه ماقاندال دا گلمیشدی. ... (نطقی، ۲۰۰۵: ۱۴۳)

معلومات دور کی، قدیم قهرمانلیق داستانلاریندا خالق اوز گوجونو، اراده سینی تخیلونده یاراتدیغی افسانه وی قهرمانا وئریردی و بو سئچلمیش قهرمان خالق نین طالعه نده حل اندیجی رول اویناییردی. بو باخیمدان ماقاندال آپاریجی قهرمان کیمی «داستان اولمز» پونماسیندا خصوصی اؤنم داشیبیر. اگر خالق، تاریخ، اوز ایچیندن ماقاندال کیمی «شخصیت یئتیریسه، دئمهل، اونلارین خالقین، تاریخین تعصب کش اولماسی تعجبلو دئییل.» (قاسیموف، ۲۰۰۸: ۹۰). ادبیاتدا خلقی لیگین داها رئال مضمون کسب انتمه سینی واجیب سایان شاعیر چاغی نین بوتون اولایلارینی، خالق نین یاشادیغی آغری-آجیلاری آیرینتیلاری ایله اوخوجولارینا چاتدیرماغا چالیشمیشدیر.

قید انتمک لازیمدیر کی، چاغداش دؤر گونئی شاعیرلریندن سؤنمزین «آتام اوزو گله جکدیر»، «بویوک درد»، «آغیر ایلر»، شهریارین «استالینگراد قهرمانلاری»، «گنجه نین افسانه سی»، بی ریانین «ارک فالاسی» و «آذربایجان عسگری»، هاشیم ترلانین «۲۱ آذر و پیشه وری»، سهندین «آراز»، «خاطیره»، هلال ناصری نین «قهرمانلار»، منوچهر عزیز ی هارایین «یاندیریلان سازلار»، قافلانتی نین «بیزیم کندی بیر ایلیک تاریخی»، حمید نطقی نین «تبریز»، «گونش»، «داستان اولمز» و س. کیمی پونمالاریندا تاریخی لیک پرنسیپلری گوزلنلیمیشدیر.

۲۰-جی عصرین ۴۰-جی ایللرینده گونئی آذربایجاندا باش وئرن اجتماعی-سیاسی جانلانا چاغین ادبی حرکتی نین گوجلنمه سینه تکان اولدو. همین ایللرده گونیده ادبی حرکتین عمومی جهتلری، ماهیت و خصوصیتلری گنیش تدقیق اولونموش و بو، سونراکی مرحله لر اوچون بیر نوع، آپاریجیلیق رولونو اوینامیشدیر. تدریجا فورمالاشان و انکیشاف ائدن ادبی حرکات جدی مارق دوغورموشدور. بو مارق ادبیات تنقیدچیلرینی ده قلمه ساریلاراق او چاغین ادبیاتینی تحلیل و تدقیق انتمگه روحلاندیرمیش و اونلار تخمیناً ۶۰ ایلیک ادبی حرکتین علمی-نظری و ادبی تدقیقی ایله مشغول اولموشلار ■

قایناقلار:

ی.آ.ی. (۱۹۸۳)، جنوبی آذربایجان ادبیاتی آنتولوگیاسی، جلد ۲-۱، علم یایی نلاری، باکی.
ابراهیموف، م (۱۹۸۰)، جنوبان اثرلر، جلد ۷، (ی.ا.ی.).

- افندی‌یف، تیموچین (۲۰۱۱)، *مدنیتده تاریخی‌لیک و معاصیرلیک*، تحصیل یاییقلاری، باکی.
- امیروف، س (۲۰۰۷)، *حرارتی سنگیمه‌ین اوجاق*، بو کروانین یولو گونئیهدیر، نورلان یاییقلاری، باکی.
- ترلان هاشم (۱۹۹۷)، *دورنالار گلنده*، (ی.ا.ی)، تبریز.
- ترلان، هاشم (۱۳۷۹). *یولجو یولوندا گرک*، (ی.ا.ی)، تهران.
- سؤنمز، ک. م (۱۹۸۹)، *قارانقوش یازی گؤزئر*، یازیچی یاییقلاری، باکی.
- شهریار، محمد حسین (۱۹۹۳)، "یالان دونیا"، *آذربایجان آنسیکلویپدیسی*، باکی.
- غریبلی، ای (۲۰۱۴)، "ادبیات سرحد تانیمیر"، *جنوبی آذربایجان ادبیاتی و مدنیتی ایله باغلی مقاله و اوچرکلر*، علم و تحصیل یاییقلاری، باکی.
- قاسیموف، هیمالای (۲۰۰۸)، *آذربایجان دراماتورگیاسی: تاریخی‌لیک و معاصیرلیک*، نورلان یاییقلاری، باکی.
- مدلی، غ. (۱۹۴۷)، "خیابانی"، *انقلاب و مدنیت*، سای: ۲، باکی.
- نطقی، حمید (ایتان) (۲۰۰۵)، *سئچلمیش اثرلری*، آراسیا پرس یاییقلاری، باکی.